

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

Наркізов Микола Миколайович

УДК 338.22.021.4

**ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук

Харків - 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор **ЯРЕМЕНКО Олег
Леонідович**, Рада Національного банку України,
керівник Апарату Ради НБУ

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **ОСЕЦЬКИЙ Валерій
Леонідович**, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор кафедри економічної
теорії, макро- і мікроекономіки

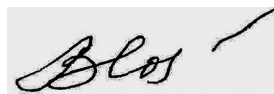
кандидат економічних наук **ГУБАНОВА Ніно
Нодарівна**, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри
загальної економічної теорії

Захист відбудеться «_____» _____ 2015 р. о _____ годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01 Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна за адресою: 61002, м.Харків, вул. Мироносицька, 1, ауд. 2-14.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського
університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61022, м.Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий “_____” _____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.М. Соболев

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Україна, здобувши незалежність та передумови для самостійного розвитку, зіткнулася з багатьма непередбаченими труднощами об'єктивного і суб'єктивного характеру в різних сферах життя. Проблеми перехідного періоду (особливо його наслідки) намагається вирішувати все українське суспільство. Визначну роль у цьому процесі відіграють політичні та економічні структури, які розробляють і впроваджують у життя економічну політику держави, сприяючи створенню соціального клімату в країні в цілому та в рамках окремих адміністративно-територіальних одиниць. Грамотна політика має ґрунтуватися на теоретичних розробках, рекомендаціях, підходах фахівців галузевої та фундаментальної економічної науки, інших суспільних наук.

Результати трансформації соціально-економічної системи та реалізації окремих завдань, що мають вплив на соціально-економічну систему й здійснюються нині в українському суспільстві, безпосередньо залежать від зваженої ефективної політики держави, яка повинна бути «локомотивом» розвитку, розв'язання ключових проблем, проведення трансформації, ліквідації негативних наслідків таких перетворень. Суттєве значення має і теоретичне обґрунтування особливостей розвитку соціально-економічної системи, місця в ньому держави, механізму реалізації її функцій та впливу для досягнення збалансованого стабільного розвитку, взаємодії з недержавним сектором, зовнішнім світом, кожним громадянином. При цьому необхідно спиратися не лише на історичний, міжнародний, а й національний досвід з урахуванням соціально-економічного потенціалу людини, регіону, держави.

Соціально-економічна система та функціонування держави в її рамках існує в певному інституціональному полі, і її становлення та розвиток передбачає наявність відповідних соціальних та економічних інститутів, які характеризують систему, і за допомогою яких цю систему можна аналізувати та за необхідності корегувати. Інституційне забезпечення макроекономічної системи, наповнення інститутів відповідними національними традиціями й урахування їх у ході розвитку системи є визначальною умовою успіху будь-яких реформ. Наведеним проблемам присвячене дисертаційне дослідження.

Ступінь наукової розробки проблеми. Теоретичні аспекти інституційного забезпечення макроекономічної системи та функціонування в ній держави досліджували економісти різних країн світу. Сучасні розробки проблематики спираються на праці таких відомих вчених минулого, як Л. Вальрас, Т. Веблен, Дж. Кейнс, Ф. Кене, Дж. Коммонс, К. Маркс, Д. Рікардо, А. Сміт; на сучасні дослідження, представлені здобутками Нобелівських лауреатів з економіки Дж. Б'юкенена, Р. Коуза, П. Кругмана, Д. Норта, Е. Остром, П. Самуельсона, Дж. Стиглиця, О. Уільямсона, М. Фрідмена, Ф. Хайека, Дж. Хікса, інших відомих науковців, серед яких, зокрема, Л. Бальцерович, Е. Герд, Р. Грінберг, Т. Еггертсон, Г. Клейнер, Г. Менк'ю, В. Полтерович, Н. Смелзер, В. Тамбовцев, Ф. Фукуяма, Дж. Ходжсон та ін.

Різноманітні аспекти інституційних засад формування економічної системи України знайшли відображення у працях провідних українських учених: З. Варналія,

В. Гейця, А. Гриценка, В. Дементьєва, М. Долишнього, Г. Задорожного, В. Корнівської, В. Соболева, В. Тарасевича, С. Тютюннікової, О. Яременка та ін.

Однак багато аспектів проблем розвитку соціально-економічної системи, визначення місця в ній держави відповідно до умов українського сьогодення потребують подальшого дослідження. Вимагає аналізу інституційна побудова українського суспільства, сучасний стан, особливості функціонування і взаємодії інститутів, їх вплив на процеси формування і функціонування макроекономічної системи. Цим зумовлений вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до планової теми науково-дослідної роботи кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Взаємодія фінансового і реального сектору економіки в умовах глобалізації» (№ державної реєстрації 0110U000588).

Наукові результати, які базуються на дослідженні ключових факторів зняття соціально-економічної невизначеності, протиріччя реалізації економічних функцій держави, «провалів» функціонування держави слугують методичним підкріпленням до розробки концептуальних засад формування та вдосконалення фінансової політики уряду у контексті інституційних змін господарської системи з урахуванням актуальних реформ.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування змісту та структури інституційної системи функціонування держави в рамках макроекономічного господарства, з'ясування відповідності теоретичної бази завданням розвитку соціально-економічної системи та визначення провідних інститутів, від яких залежать результати реалізації державної політики. Наведена мета визначила необхідність вирішення таких **завдань**:

- 1) з'ясувати роль інституту держави в суспільному житті крізь призму існуючих економічних суперечностей;
- 2) розкрити зміст функцій держави, об'єктивних обмежень реалізації економічних функцій, особливостей та різновидів державної економічної політики, історичних аспектів їх розвитку;
- 3) розглянути характеристики інституційної складової реалізації державної економічної політики на сучасному етапі;
- 4) з'ясувати особливості ресурсного забезпечення соціально-економічного розвитку, основи інструментального забезпечення державної політики подолання територіальних диспропорцій;
- 5) визначити стан розвитку і роль інвестиційної та інноваційної сфери в соціально-економічній системі;
- 6) обґрунтувати напрями реформування реалізації економічних функцій держави в умовах глобальної конкуренції.

Об'єкт дослідження – інституційна складова соціально-економічної системи, яка функціонує в умовах трансформаційних зрушень.

Предметом дослідження є суспільно-економічні відносини, що виникають в процесі формування та еволюції інститутів, які забезпечують виконання державою її економічних функцій.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною базою є діалектичний метод пізнання (для обґрунтування особливостей суперечності існуючих економічних інтересів суспільства), системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів – аналіз досліджуваних процесів у взаємозв'язку і взаємозалежності (для характеристики інституційної структури соціально-економічної сфери; видів, інструментів грошово-кредитної та монетарної політики, їх недоліків у контексті встановлення зв'язків між змістом повноважень державних органів влади та політико-економічних інтересів), метод історичного аналізу (для розкриття аспектів формування інституту держави та модифікації її функцій), методи порівняння та логічного узагальнення окремих фактів і результатів досліджень (для обґрунтування співіснування державного сектору та ринкового механізму з урахуванням взаємних недоліків; особливостей та значення поглиблення диференціації рівня територіального та світового розвитку; порівняння аспектів ендо- та екзогенізації суспільного розвитку), аналізу та синтезу, класифікації об'єктів і процесів, які використані під час дослідження нормативно-правових та інституційних засад формування та реалізації державної політики; обґрунтування механізмів здійснення ресурсного забезпечення в рамках установа економічної безпеки; методи економічних вимірювань, економіко-статистичні методи (групування, розрахунку середніх величин), які використані для визначення рівня диференціації соціально-економічного розвитку територій країни та показників розвитку Харківської області та розроблення оптимізаційних рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в розробці концептуальних засад удосконалення механізмів державного управління забезпеченням соціально-економічного розвитку. Основні здобутки дисертанта, що містять наукову новизну, полягають у такому:

уперше:

- розкрито роль довіри до економічної політики уряду як важливого чиннику стабільного функціонування господарської системи через підтримання таких обов'язкових умов зняття соціально-економічної невизначеності, як легітимність, державний суверенітет та інтеграційна спроможність держави;

удосконалено:

- розуміння протиріч реалізації економічних функцій держави за рахунок обґрунтування впливу об'єктивного явища історичної деструкції окремих інститутів держави, що суперечить природі держави як стійкого базового соціального та економічного інституту, поширює сферу невизначеності у суспільно-економічних процесах та вимагає інституційних реформ;

- уявлення щодо концептуальних підстав удосконалення інституційного устрою держави шляхом виділення і обґрунтування чинників, пов'язаних з «провалами» функціонування держави, у контексті інституційних змін господарської системи з урахуванням модернізації національної політики, що зумовлено ускладненням внутрішніх соціально-економічних процесів та необхідністю адаптації до глобальних зрушень;

дістали подальшого розвитку:

- доведення необхідності посилення ресурсного забезпечення органів місцевого самоврядування з урахуванням їх зростаючої ролі в реалізації

економічних і соціальних функцій держави та актуальних суспільно-політичних зрушень шляхом удосконалення системи інструментів фінансового вирівнювання як умови забезпечення національної економічної безпеки;

- змістовна характеристика удосконалення реалізації економічних функцій держави як критерію ефективності процесу децентралізації державного устрою на основі застосування системи національного моніторингу для здійснення аналізу рівня диспропорційності соціально-економічного розвитку країни на перших етапах проведення децентралізації;

- обґрунтування необхідності запровадження ендогенізованої моделі розвитку національного господарства в умовах проведення інституційних реформ за рахунок використання внутрішніх ресурсів розвитку та захисту власних національних інтересів з урахуванням інтенсифікації зовнішнього впливу на розбалансовану соціально-економічну систему держави, що призводить до формування різноманітних інституційних ризиків та факторів невизначеності;

- характеристика протиріч між грошово-кредитною та бюджетно-податковою політикою держави шляхом розкриття невідповідності процесів монетизації державного боргу загальній природі грошей, що загрожує зниженням довіри до національної грошової одиниці та банківської системи

Практичне значення одержаних результатів. Отримані наукові результати, обґрунтовані теоретичні положення та висновки слугують розвитку економічної науки, сприяють усвідомленню й розумінню економічних явищ та їх трансформаційних процесів. Положення щодо особливостей інституційного забезпечення економічних функцій держави можуть бути враховані у ході розробки й реалізації економічної політики.

Наукові результати дослідження були використані Департаментом фінансів Харківської ОДА при підготовці пропозицій центральним органам виконавчої влади щодо удосконалення бюджетної політики уряду (довідка про впровадження від 10.04.2015 № 04-03-11/25). Положення і висновки дослідження були використані в навчальному процесі Харківського інституту фінансів українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі при викладанні дисциплін «Сучасні економічні теорії», «Менеджмент державних фінансів», «Бюджетна система», «Місцеві фінанси», «Регіональна економіка» (довідка про впровадження від 14.04.2015 № 200).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження, висновки і рекомендації апробовано автором на 9 наукових конференціях та симпозіумах: II симпозіумі «Розвиток фінансових відносин в умовах трансформаційних процесів» (Харків, 2009); III симпозіумі «Стратегія розвитку фінансово-економічних та соціальних відносин: регіональний аспект» (Харків, 2010); IV симпозіумі «Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації» (Харків, 2011), V симпозіумі «Антикризове регулювання у сфері державних фінансів, роль науки у вищих навчальних закладах» (Харків, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (Харків, 2013), XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економіки України в умовах невизначеності глобалізаційно-інтеграційних процесів: економіка, фінанси,

право» (Київ, 2013), VI симпозиумі «Інституційно-організаційні аспекти фінансової політики в умовах розбудови суспільства соціальної справедливості» (Харків, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Наука и образование в XXI веке» (Тамбов, 2013), VII симпозиумі «Соціально-економічні проблеми функціонування фінансових систем в умовах інтеграційних процесів» (Харків, 2014).

Особистий внесок здобувача у статтю [3], що включена до переліку опублікованих праць за темою дисертації та написана у співавторстві з науковим керівником, полягає в узагальненні напрямків розробки економічної політики держави для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку з урахуванням кластерного підходу та SWOT-аналізу.

Публікації. Результати дослідження викладено автором у 16 наукових працях загальним обсягом 4,27 д.а., у тому числі у 7 статтях у фахових наукових виданнях України обсягом 2,85 д.а., з них 1 стаття [7] у виданні, що включено до міжнародних наукометричних баз даних.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 309 найменувань та 13 додатків. Загальний обсяг роботи складає 241 сторінку, обсяг основного тексту – 194 сторінки; у тексті роботи розміщено 1 таблицю. Обсяг додатків – 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертаційної роботи, охарактеризовано цілі та завдання дослідження, викладено основні наукові результати, відображено їх практичне значення, апробацію та відображення в опублікованих наукових працях дисертанта.

У першому розділі «**Теоретичні основи дослідження інституційного забезпечення економічних функцій держави**» досліджуються необхідність та значення формування інститутів у суспільному житті та, зокрема, інституту держави; обґрунтовується взаємозв'язок суспільства та держави; досліджується процес реалізації макроекономічної політики, роль державного сектору в господарському житті країни, основні види державної політики.

Загострення трансформаційних суперечностей під впливом дії глобалізаційних та інтеграційних процесів стало серйозною проблемою для всієї сучасної цивілізації. Наведене спричинене новими викликами в системі взаємодії держави, економіки, суспільства за умов поглиблення світових кризових процесів та відповідних явищ на національному рівні на сучасному етапі. Зміна пріоритетів економічного розвитку визначає необхідність пошуку універсальних моделей узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Держава є головним інститутом політичної системи, який організовує діяльність людей, захищає права та інтереси громадян. Держава є організуючим елементом інституційної структури чи інституційного середовища.

Модифікація ролі держави в суспільно-економічному розвитку має історичний характер, адже держава трансформувала власні функції відповідно до вимог розвитку суспільства. В ході дослідження стає очевидним, що розвиток державно-

суспільної системи характеризується елементами єдності та суперечностей, які аналізуються в процесі постійних трансформаційних змін.

Інституційними суперечностями (або пастками), пов'язаними з неефективністю інститутів, є розвиток грошовоцентричності суспільства; практична неможливість забезпечення успіху всіх членів суспільства через врахування інтересів кожного (та відповідна диференціація суспільства); протиріччя відносно виховування моральних якостей членів суспільства; брак можливостей для забезпечення всіх громадян високоякісною освітою тощо.

Держава – єдина організація, що здійснює владу в масштабах всієї країни (за допомогою системи органів та установ, що формують державний механізм). Саме держава відіграє основну роль в формуванні ефективних інститутів та суспільно необхідного порядку влади. Більш того, визначальною умовою виникнення ефективних інститутів влади є наявність ефективної державної влади. Інститути та влада взаємопереходять одне в інше та обумовлюють взаємне існування.

Триєдність інститутів державної влади ґрунтується на механізмі забезпечення державного суверенітету, забезпечення легітимності (та відповідальності) та інтегративної спроможності держави (рис. 1).

Рисунок 1. Роль довіри до економічної політики уряду в забезпеченні стабільного функціонування господарської системи

Легітимність влади є специфічним, динамічно змінюваним, соціально вагомим унормованим порядком взаємовідносин влади і суспільства, що ґрунтується на визнанні громадянами діючого порядку функціонування влади справедливим, доцільним, ефективним, що зумовлюється раціональними причинами і викликає у громадян готовність діяти відповідно до існуючої моделі управління.

Наявність по-справжньому легітимної економічної політики є гарантією для суб'єктів господарської системи у реалізації стабільної економічної політики з боку держави, запорукою зростання довіри до органів державної влади, відповідальних за реалізацію цієї політики.

Державний суверенітет означає верховенство державної влади над будь-якою іншою владою всередині країни і її відповідну незалежність від будь-якої сторонньої влади за її межами. В актуальному плані структура суверенітету є похідною від структури актуальних загроз та викликів (можна стверджувати, що деградація суверенітету призводить до деградації державної відповідальності).

Інтегративна спроможність держави полягає у забезпеченні цілісності поведінки (ефективність забезпечення якої залежить від рівня адекватного сприйняття державної влади громадянами, що, у свою чергу, залежить від рівня їх довіри до діяльності уряду) та узгодженні реакції по відношенню до змін оточуючого середовища.

Інституційна довіра до політики уряду є важливим чинником, здатним підтримувати необхідний рівень легітимності, державного суверенітету та інтеграційної спроможності держави, відповідно, забезпечити зняття потенційної соціально-економічної невизначеності і, таким чином, забезпечити стабільність функціонування господарської системи.

В умовах глобалізації та інтеграції до міжнародних фінансово-економічних організацій відбувається запозичення багатьох інститутів та інституцій, що опосередковують соціально-економічне життя. При цьому розмах кризових процесів вимагає від країн переосмислення стратегій національного розвитку, адже глобалізація не лише формує нові механізми та канали комунікацій, але й змінює якість інститутів, що встановлюють правила та рамки функціонування господарських систем.

У різних країнах системи реалізації державних функцій та роль, яку вони відіграють у господарській системі, мають свої національні відмінності. Зміст державного регулювання та самої господарської системи формується під впливом конкретних історичних, політичних та економічних умов; національних традицій, культури, релігії. Але сутність їх однакова. Держава за допомогою економічних функцій намагається здійснювати стимулювання розвитку економіки, не завдаючи шкоди та не усуваючи ринкового механізму.

Вибір цілей, методів, інструментів державного регулювання визначається станом соціально-економічного розвитку країни, співвідношенням інтересів різних верств населення, політичним режимом, іншими особливостями і факторами як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, але найбільш ефективними інструментами державного економічного регулювання виступають фіскальна та монетарна види політики. На практиці заходи монетарного і фіскального характеру можуть застосовуватись одночасно для підвищення ефективності проведеної політики.

У другому розділі **«Особливості інституційної організації економічних функцій держави в умовах трансформаційних зрушень»** досліджуються особливості ресурсного забезпечення з позиції регіональної складової, роль місцевих органів влади та місцевих фінансів, особливості реалізації фінансового

вирівнювання для ліквідації фінансових диспропорцій, обґрунтовано необхідність інноваційної складової розвитку господарських систем з урахуванням запровадження «економіки знань» та необхідності посилення інвестиційної діяльності; обґрунтовано шляхи удосконалення сталого розвитку соціально-економічної системи з урахуванням впливу світових глобалізаційних процесів.

Тенденції розвитку кожної країни поряд із проблемами світової інтеграції та глобалізації визначають також проблематику регіоналізації. В більшій мірі функції регулювання переходять від центрального рівня державної влади до місцевого. Роль та значимість регіональних фінансів посилюється, розширюється і сфера їх застосування.

На місцевому рівні є багато проблем, і без їх вирішення не можна досягти національних цілей щодо забезпечення повної зайнятості, справедливого розподілу доходів, поліпшення якості життя, стабільного економічного зростання в цілому (події 2013-2015 р.р. в Україні підтверджують актуальність та необхідність вирішення проблем територіального рівня).

В процесі реалізації державної регіональної політики використовуються комплекс інструментів організаційного, правового, економічного, інформаційного характеру тощо. Такі системи інструментів реалізації ґрунтуються на проведенні регулярної оцінки та ефективному прогнозуванні та програмуванні регіонального розвитку. Основною їх метою є визначення пріоритетів регіонального розвитку, максимально раціонального використання конкурентних переваг та мінімізації розвитку негативних процесів і при цьому, безперечно, узгодження загальнодержавних та місцевих інтересів.

За умов розвитку демократії однією з найсуттєвіших складових фінансової системи держави є місцеві фінанси, що включають бюджети адміністративно-територіальних одиниць і фінанси суб'єктів господарювання, використання яких спрямоване на задоволення регіональних потреб. Місцеві фінанси відіграють важливу роль у забезпеченні в цілому фінансової безпеки держави.

Глобалізація, яка стала однією з головних рис світової економіки періоду кінця ХХ – початку ХХІ ст., сприяла виникненню в багатьох країнах проблеми пошуку нових методів і інструментів адаптації національної господарської системи до сучасних правил реалізації міжнародних економічних відносин. Швидкий і динамічний розвиток світового середовища викликає потребу в забезпеченні національної конкурентоспроможності.

Економічний розвиток на інноваційних засадах є фундаментом, який визначає економічну потужність країни, потенціал у відносинах на світовому ринку. Головним завданням держави у сфері інноваційної політики є забезпечення ефективного, збалансованого функціонування виробничого та наукового-технічного потенціалу, сприяння активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва і поширення результатів від інновацій по галузях національного господарства.

За перші роки трансформаційних перетворень в Україні сформувалася передусім екзогенна модель економічного розвитку, яка характеризується зростанням впливу зовнішніх факторів на національний соціально-економічний розвиток; істотною невідповідністю власних механізмів регулювання рівню

відкритості національної господарської системи, слабкою її конкурентоспроможністю, фінансовою залежністю.

Необхідним є розвиток ендогенізованої форми економічної системи, що передбачатиме реалізацію власної інноваційної стратегії розвитку з посиленням внутрішньої галузевої збалансованості, удосконалення соціальної основи реформ та одночасне послаблення рівня залежності від негативних зовнішніх екстерналій та шоків (рис. 2).

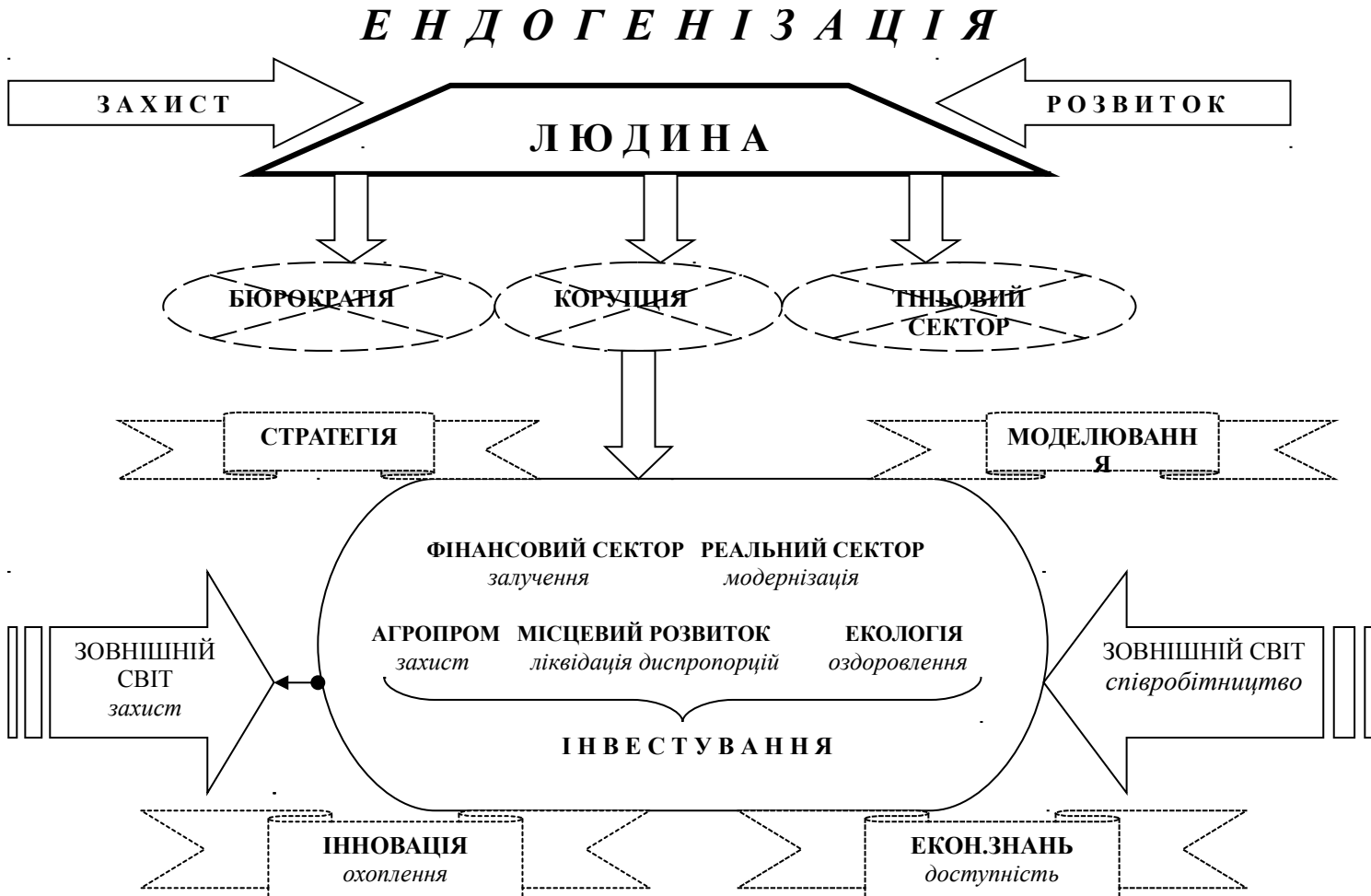

Рисунок 2. Узагальнена схема здорової системи соціально-економічного розвитку України з урахуванням національного потенціалу

Така модель розвитку зорієнтована на оптимально можливе використання, передусім, внутрішніх ресурсів розвитку, на захист власних національних інтересів за умов посилення впливу глобалізації за допомогою широкого застосування інноваційної продукції у важливих сферах національного господарства, розвиток інтелектуального капіталу та побудову справедливих зовнішніх відносин на засадах партнерства.

Визначено, що інноваційний розвиток України має ґрунтуватися на проведенні чіткої промислової, інвестиційної державної політики, що буде орієнтуватись на активізацію нововведень як невід'ємного елементу загальної стратегії соціально-

економічного розвитку, забезпеченні сприятливих інституційних умов для ведення інноваційної діяльності (правового забезпечення; зваженого пільгового режиму при здійсненні інноваційної діяльності); оптимізації джерел фінансування; забезпеченні координації діяльності малих, середніх та великих підприємств, підтримці підприємств, які спроможні реалізувати великі інноваційні проекти; забезпеченні координації сфер виробництва і фінансів, науки та освіти; сприянні розвиткові людського капіталу як запоруки майбутнього суспільства тощо.

Обмеженість ресурсів спонукає до встановлення механізмів розвитку самовідтворювальної системи, що надасть змогу мати ту кількість та ті види ресурсів, що є необхідними. Саме знання мають потенціал формувати ресурси, економічну потужність, владу. Завдяки розвитку освіти, науки, новітнім технологіям формується якісно новий тип економічного розвитку – «економіка знань», у якій саме знання стануть основним ресурсом розвитку, що в майбутньому сприятиме зародженню «суспільства знань».

ВИСНОВКИ

У дисертації було вирішене актуальне наукове завдання щодо комплексного дослідження особливостей інституційного забезпечення функцій держави: структури, проблем і суперечностей, шляхів удосконалення. Це дозволяє зробити наступні підсумкові висновки.

1. Успіх економічного розвитку країни визначається за рахунок рівня адекватності та взаємодії базових інститутів – державних, колективних, приватних, формальних та неформальних, економічних, соціальних та політичних – діючій структурі економічної системи й ефективної взаємодії державного та ринкового секторів.

Розвиток інститутів є розвитком суспільства. Держава як суб'єкт господарчої системи є результатом розвитку суспільства. Основним завданням держави є безумовне врахування інтересів (в т. ч. економічних) усіх соціальних суб'єктів, дотримуючись їх оптимальної гармонізації в системі загальнонаціональних інтересів. Проте дослідження особливостей існування та взаємодії різноманітних інтересів і нерівномірності їх задоволення, індивідуального егоїзму, як явища, суперечливого оптимальному змісту інтересів, залежності державної політики (в усіх сферах) від домінуючих серед владних структур спеціальних інтересів, відповідної суспільної нестабільності дало змогу встановити суперечливість інституційного статусу держави та економічних інтересів суспільства. Відповідно, кожна держава нині є організацією, де встановлюється певний баланс інтересів основних груп впливу.

Дослідження аспектів інституційного статусу держави, особливо письмових кодексів поведінки – законів, конституції тощо, за допомогою яких в державі визначається рівень легітимності та відповідальності як державних суб'єктів, так і членів суспільства, надало можливість визначити, що триєдність інститутів державної влади має складатися із забезпечення державного суверенітету, легітимності та інтегративної спроможності держави. Саме наявність по-справжньому легітимної державної політики (особливо економічної) є гарантією

ефективності функціонування суб'єктів господарської системи та забезпечення необхідного рівня спеціалізації й ефективності використання ресурсів через довіру до стабільності економічної політики держави. Очевидною є необхідність розроблення стратегії відносин в системі «держава-суспільство-економіка». Базисом такої стратегії для України має стати стабільність, і в першу чергу – стабільність влади.

Статус держави як одного з найбільших «конструкторів» інститутів робить найбільш важливим аспектом інституційної довіри довіру до уряду. Однією з основних причин ускладнень проведення реформ є недооцінка в них чинника довіри. Для успіху економічних реформ важливо, щоб довіра і до нових інститутів, і до тих, хто їх впроваджує, в процесі реалізації реформ зміцнювалася.

У ході дослідження стало очевидним, що розвиток державно-суспільної системи характеризується елементами єдності та суперечностей, які аналізуються в процесі постійних трансформаційних змін і впливають на розвиток неефективних інститутів. Наведеними інституційними суперечностями є розвиток грошовоцентричності суспільства; неможливість забезпечення успіху абсолютно всіх громадян шляхом урахування інтересів кожного, що стає причиною виникнення та розвитку диференціації суспільства; суперечності щодо виховування моральних якостей членів суспільства; брак можливостей для забезпечення всього населення високоякісною освітою, об'єктивно необхідною в умовах розвитку інноваційної складової світової господарської системи.

2. Неспроможність ринку та його байдужість до розв'язання проблем, пов'язаних зі збереженням довкілля, обмеженістю та вичерпністю природних ресурсів, розвиток монополізації, які є закономірним результатом розвитку самого ринку, незацікавленість у створенні суспільних благ, нездатність ринку врегульовувати «зовнішні ефекти» економічної діяльності, неспроможність подолати нерівномірність у розподілі ресурсів, доходів призводять до негативних наслідків, попередити (або нівелювати) які має саме державний сектор. Ці проблеми ринку є основними причинами, які обґрунтовують необхідність втручання держави в економіку.

У свою чергу, невідповідність державних доходів і видатків (та потенційна неспроможність виконувати взяті зобов'язання, ефект звикання до державної допомоги); відсутність чітко визначених критеріїв ефективності діяльності (або кількох стандартів справедливості); бюрократія, корумпованість державних службовців; «сумнівність технології» реалізації поставлених урядовими структурами завдань є «провалами» функціонування держави.

З урахуванням того, що недоліки мають відношення не тільки до функціонування ринку, а й держави, установлена необхідність вдосконалення інституційного устрою державного регулювання.

Сучасне державне регулювання економіки має полягати у використанні системи інструментів, рекомендованих представниками провідних економічних течій. Особливу увагу приділено одному з основних інструментів теорії раціональних очікувань – практиці прийняття закону, відповідно до якого ключові рішення в галузях економічної політики набували б чинності тільки через кілька років після їх прийняття, тобто орієнтувалися на довгострокову економічну політику,

що надасть змогу виробити стабільні норми і правила для всіх суб'єктів господарювання, зробити дії уряду, підприємців і споживачів більш передбачуваними та забезпечити необхідний рівень взаємної довіри, яку вчені вважають конкретною економічною величиною.

Очевидно, новий господарський механізм має поєднувати стабільність державного управління і гнучкість ринкового саморегулювання, сприятливого для задоволення різноманітних особистих потреб.

3. Основними видами державної політики є економічна, соціальна та політика в сфері екології. Підсумовано, що стабілізаційна і структурна складові політики розвитку спрямовують економічний і соціальний поступ країни в напрямку досягнення цілей концепції соціально-економічного розвитку. Система інструментів політики стабілізації включає всі методи, які є в розпорядженні економічної політики.

У ході дослідження визначено, що провідна роль належить саме податковим, грошово-кредитним інструментам економічної політики. Акцент зроблено на аналіз фіскальної та монетарної політики. У процесі вивчення механізму проведення фіскальної політики було проаналізовано особливості реалізації її видів, використання окремих інструментів залежно від фази ділового циклу, відмічено позитивний вплив і, відповідно, необхідність застосування такого сучасного напрямку, як фіскальна девальвація, що довела свою ефективність у деяких європейських країнах.

Крім того, визначено необхідність посилення інституційної та організаційно-фінансової незалежності національного банку, оптимізації рівня рефінансування банків, нормативного обмеження монетизації дефіциту бюджету, а також обґрунтованого використання інструментів фіскальної політики з метою врегулювання структури грошової маси.

4. У ході дисертаційного дослідження значну увагу приділено ролі місцевих органів влади у реалізації економічних функцій держави, у процесі ресурсного забезпечення. Економічні функції таких органів дуже широкі; повноваження і роль місцевих органів влади постійно зростають. У більшості країн ці органи є повноправними суб'єктами господарської діяльності, адже вони розв'язують проблеми економічного планування, соціального обслуговування населення, розвитку інфраструктури ринку тощо. Роль та значимість регіональних фінансів посилюється, розширюється і сфера їх застосування.

З урахуванням того, що держава і місцеве самоврядування розподіляють між собою функції соціально-економічного регулювання, визначено, що останні мають бути наділені відповідними за обсягами джерелами ресурсного забезпечення, адже місцеві фінанси відіграють важливу роль також і в гарантуванні державою фінансової безпеки, яка є однією з найважливіших складових економічної безпеки країни.

Дослідження особливостей диференціації розвитку виявило, що в зв'язку з необхідністю підтримки тих територій, де за об'єктивних обставин не вистачає власних дохідних джерел, крім первинного розподілу фінансових ресурсів, виникає потреба їх подальшого перерозподілу. Відповідно, визначено роль міжбюджетних відносин та особливості реалізації механізмів фінансового вирівнювання з

урахуванням вітчизняних реалій.

5. Формування нового типу економіки невід’ємно пов’язане з процесами глобалізації. Установлено, що економічний розвиток на інноваційних засадах стає фундаментом, який визначає економічну потужність країни, потенціал у відносинах на світовому ринку. Аналіз впливу глобалізаційних процесів на економічні системи та зростаючої ролі інвестиційно-інноваційної складової розвитку господарської системи показав, що основу створення інноваційного типу розвитку господарства (у т. ч. України) з урахуванням інтелектуальних та інформаційних технологій має становити всебічний розвиток людського капіталу (в першу чергу за допомогою вдосконалення системи освіти).

У ході дослідження показано, що саме екзогенні фактори домінують над ендогенними в трансформації суспільства та державотворення. Це стосується всіх пострадянських країн, і Україна – не виняток.

Визначено, що необхідним є встановлення ендогенізованої моделі розвитку господарства (тобто, передусім, використання внутрішніх ресурсів розвитку та захист власних національних інтересів), що потребуватиме забезпечення збалансованої інституційної системи на підставі підвищення рівня ефективності самих інститутів, урегулювання рівня трансакційних витрат, відносин власності в Україні та підвищення рівня інституційної довіри всіх без винятку суб’єктів господарського життя.

6. Суспільство інформаційного типу переживає зміну пріоритетів в інвестиційній політиці з орієнтуванням на виробництво та споживання знань. Ефективність процесів поширення нових знань залежить від зростання реального попиту на інновації з боку суспільства та економіки. Лише за цієї умови інформаційні технології сприяють оптимізації взаємодії ринку і держави та мають позитивний вплив на суспільні процеси в цілому, а також на соціальну складову мотивів господарчої діяльності.

У цьому контексті уточнено аргументацію щодо необхідності формування якісно нового типу економічного розвитку – «економіки знань», у якій саме знання є основним ресурсом розвитку, що в майбутньому сприятиме зародженню «суспільства знань».

Управління розвитком повинно базуватися на обґрунтованому прогнозі майбутнього. Державна підтримка сталого розвитку повинна включати в себе розробку та реалізацію дієвих і суттєвих за обсягом державних і регіональних цільових програм з урахуванням власного соціально-економічного потенціалу.

Відповідно, увагу приділено необхідності розробки стратегічного напрямку розвитку територій та країни в цілому на прикладі досить популярного та ефективного серед передових країн кластерного підходу і використання SWOT-аналізу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Наркізов М. М. Інститут фінансового вирівнювання як інструмент державного регулювання розвитку регіонів // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. праць Укр. держ. акад. залізн. транспорту.- № 31. – Харків: УкрДАЗТ, 2010.- С. 194-197 (0,33 д.а.).
2. Наркізов М. М. Інституційні особливості розвитку України в умовах ринкової трансформації // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна». – 2011. - № 961. – С. 76-79 (0,33 д.а.).
3. Яременко О. Л., Наркізов М. М. Методи оцінки сталого соціально-економічного розвитку як атрибут реалізації регіональної політики // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право (УДУФМТ). – 2011. - № 5(58). – С. 72-76 (0,42 д.а.).
4. Наркізов М. М. Особливості фінансово-економічної кризи в Україні // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Економічні науки. – Випуск 2(21). – Чернівці, 2011.- С. 160-168 (0,42 д.а.).
5. Наркізов М. М. Реалізація ефективної регіональної політики в Україні // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. праць Укр. держ. акад. залізн. транспорту.- № 34. – Харків: УкрДАЗТ, - 2011. - С. 408-411 (0,38 д.а.).
6. Наркізов М. М. Програмно-цільовий метод як інструмент реалізації ефективного бюджетного планування // Вчені записки Університету «КРОК». – К.: Ун-т економіки та права «КРОК». – 2012. – Випуск 32. – С. 181-186 (0,38 д.а.).
7. Наркізов М. М. Ключові фактори забезпечення стабільності функціонування соціально-економічної системи // Бізнес інформ. – 2015. – № 3. – С. 18-22 (0,62 д.а.).

Тези доповідей:

8. Наркізов М. М. Бюджетне прогнозування як механізм ресурсного забезпечення розвитку регіону // Розвиток фінансових відносин в умовах трансформаційних процесів: Матеріали II міжнародного симпозіуму (ХІФ УДУФМТ). – Харків, 2009. – С. 31-33 (0,27 д.а.).
9. Наркізов М. М. Тенденції розвитку регіону в умовах трансформаційної економіки // Стратегія розвитку фінансово-економічних та соціальних відносин: регіональний аспект: Матеріали III міжнародного симпозіуму (ХІФ УДУФМТ). – Харків, 2010. – С. 135-136 (0,13 д.а.).
10. Наркізов М. М. Розвиток системи розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів в Україні // Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації: Матеріали IV міжнародного симпозіуму (ХІФ УДУФМТ). – Харків, 2011. – С. 255-256 (0,08 д.а.).
11. Наркізов М. М. Програмно-цільовий метод бюджетного планування // Антикризове регулювання у сфері державних фінансів, роль науки у вищих навчальних закладах: Матеріали V міжнародного симпозіуму (ХІФ УДУФМТ). – Харків, 2012. – С. 47-49 (0,13 д.а.).
12. Наркізов М. М. Інститут держави в процесі модернізації соціально-економічного розвитку // Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (ХНЕУ). – Харків, 2013. – С. 404-407 (0,17 д.а.).

13. Наркізов М. М. Перспективи національного розвитку за сучасних тенденцій міжнародних відносин: необхідність інтеграції або час для розмірковування? // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток економіки України в умовах невизначеності глобалізаційно-інтеграційних процесів: економіка, фінанси, право» (УДУФМТ). – Київ, 2013. – С. 316-320 (0,13 д.а.).

14. Наркізов М. М. Реалізація пріоритетів державної фінансової політики: окремі недоліки чи передумови для майбутньої фінансово-економічної кризи // Інституційно-організаційні аспекти фінансової політики в умовах розбудови суспільства соціальної справедливості: Матеріали VI урочистого Симпозіуму (ХІФ УДУФМТ). – Харків, 2013. – С. 73-74 (0,13 д.а.).

15. Наркізов Н. Н. «Экономика знаний» как необходимый элемент современного экономического развития // «Наука и образование в XXI веке»: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2013. – С. 101-104 (0,25 д.а.).

16. Наркізов М. М. Формування бюджетної політики на 2015 рік в умовах фінансово-економічної кризи та змін у фінансовому законодавстві України / М. М. Наркізов // Соціально-економічні проблеми функціонування фінансових систем в умовах інтеграційних процесів: Матеріали VII Симпозіуму (ХІФ УДУФМТ). – Харків, 2014. – С. 267-269 (0,13 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Наркізов М. М. Інституційне забезпечення реалізації економічних функцій держави. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2015.

Обґрунтовано роль інституту держави в суспільному житті через призму існуючих суперечностей, інституційних правил та обмежень економічних функцій, основних видів державної політики.

Обґрунтовано необхідність розвитку інноваційно-інвестиційної складової соціально-економічної системи в умовах глобальної конкуренції з урахуванням запровадження «економіки знань», а також створення інститутів розвитку, мережевих організацій та кластерів.

Доведено необхідність проведення ефективної фінансової (та боргової, зокрема) політики з урахуванням факторів впливу з боку міжнародних фінансово-кредитних інститутів.

Ключові слова: інститут, суспільство, ресурси, державна влада, економічна політика, глобалізація, стратегія розвитку.

АННОТАЦИЯ

Наркізов Н. Н. Институциональное обеспечение реализации экономических функций государства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. – Харьков, 2015.

В диссертации обосновано роль института государства в общественной жизни, роль в формировании эффективных институтов и общественно необходимого порядка власти. Определено, что система институтов власти включает основы обеспечения легитимности и ответственности, обеспечения государственного суверенитета и интегративной способности государства. Кроме того, отражена необходимость общественного контроля деятельности государственной власти; правовой институт ответственности государства предоставляет возможность обеспечить основы для необходимого ограничения или противодействия власти государства, снижения авторитарных проявлений, злоупотреблений посредством использования норм законодательства.

Проведена характеристика объективно существующих противоречий государственной деятельности в обществе (в том числе вызванных наличием институциональных «ловушек» и неспособностью реализовать благополучие абсолютно всех членов общества) и исторически сложившихся институциональных ограничений.

В диссертации отмечены негативные особенности, обусловленные нарастающей тенденцией к мировой интеграции, набирающим темпы импортом и заимствованием разнообразных зарубежных институтов (далеко не всегда подходящих для национальных культурных, политических, социальных, исторических традиций).

По ходу исследования обоснована необходимость регулирования процессов социально-экономического развития с учетом территориальных аспектов реализации государственной политики в различных сферах жизнедеятельности общества. В качестве центрального института финансового обеспечения территорий определено институт местных финансов и местных бюджетов, в частности (уделив особое внимание механизму финансового выравнивания для достижения максимально возможного нивелирования социально-экономических диспропорций в развитии).

На основании анализа существующих показателей, характерных для инновационно-инвестиционной деятельности на Украине и в условиях обретения мировой экономикой инновационной направленности, обоснована необходимость построения инновационной модели национального развития в процессе структурных изменений в экономической сфере (с обязательным распространением «экономики знаний»).

Доказана необходимость проведения оценки устойчивого развития социально-экономической системы, используя системный подход с учетом показателей экономической, социальной, экологической сфер развития для выявления факторов влияния и последующего предоставления оптимизационных решений.

Ключевые слова: институт, общество, ресурсы, государственная власть, экономическая политика, глобализация, стратегия развития.

SUMMARY

Narkizov M. M. State economic functions' realization institutional maintenance. – Manuscript.

The Dissertation for Candidate's Degree in Economics. Speciality 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2015.

The state institute role over the contradictions, economic function institutional rules, restrictions and state policy types is justified.

The necessity of innovative-investment component development of socio-economic system during global competition, using «knowledge economics» implementation, development-institutions, network organizations and cluster establishment, is justified.

The necessity of an effective financial (debt one – inclusively) policy, based on factors influenced by international financial institutions, is proved.

Key words: institute, society, resources, state power, economic policy, globalization, development strategy.

Наркізов Микола Миколайович

**ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук

Відповідальний за випуск
д.е.н., проф. Яременко О.Л.

Формат 60x84/16 Ум.друк.арк. 0,9. Тир. 100 прим. Зам. №XXXXXX
Підписано до друку 25.08.2015 р. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у СПД ФО Бровін О.В.
61022, м.Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.